

מספד למשיח-

מבט ריאלי-פוליטי על מאמרו של

הראי"ה קוק כפי שמשקף בהגותו

של הרב יהודא ליאון אשכנזי

(מניטו)

העבודה מוגשת לד"ר אליק אייזיקס

סטודנטית: הדס חיה הלוי

תאריך: יוני 2009

פתח דבר

"קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להתנחם על

בניה כי איננו. רחל אמנו בוכה בשעה זו של גירוש בניה מאדמתם. ובאים

המגרשים, שבעצמם הינם יהודים בניה של רחל אמנו, יורקים לה בפנים

ואומרים לה:אמא!! תמשיכי לבכות!!!"

אלו המילים האחרונות שנאמרו בבית הכנסת בנווה דקלים, על ידי חנן פורת טרם הפרדת הבנים מאדמתם בקיץ 2005. מילים אלו מבטאות יותר מכל את הלך הרוח בישראל של ימי ניתוק. אחרי דבריו אלו החלו כוחות הביטחון במלאכת הפינוי. ההנהגה הציונית-דתית, עליה אמון פורת, נראתה שבורה, בוכה ומבכה.

לאחר החורבן, ומתוך חשבון נפש צריכה הארץ לשאול כיצד הנהגה מאבדת עצמה לדעת, חורגת מתפקידה והופכת להיות כהמון המשלהב אלי קרב? מה קרה שם, בעת הניתוק, שנראה כי קרס החזון? השאלה הקשה ביותר היא אולי ממה התנתק הציבור הציוני-דתי בנוסף לאדמה?

במסה זו אנסה לדון בשאלות אלו דרך הצגת חלקית של הרעיון המשיחי בתרבות ישראל.¹ אנסה לבחון את גישתה של הציונות הדתית ללאומיות בטרם הקמת מדינת ישראל כפי שנשקפת בתורת הרב אברהם יצחק הכהן קוק² וב'המספד בירושלים'³ שנשא הראי"ה לאחר מות הרצל, חוזה המדינה, ובגישותיהם של מבשרי הציונות קאלישר אלקלעי וריינס. אציג כיצד רעיונותיו של הראי"ה התפרשו בקרב תלמידיו, ואעסוק במעט מתוצאות הפירוש. אחתום את הדיון בהצעת פתרון לבעיה על פי שיטתו של הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו) המציע בספרו "מספד למשיח?" פירוש מרתק ל'מספד' בירושלים'. פירושו ילווה את העבודה.

חשוב לציין כי ההתנתקות תהה רעיון מלווה במסה זו כאשר היא תובן כאירוע שסדק את הקונספציה לפיה אנו בפתחה של הגאולה, וגאולה מעצם היותה לא מכילה עיכובים או רגרסיות. ההתנתקות מהווה אירוע מפנה בקרב חלק מציבור הדתי-ציוני בעיקר ביחסו למדינת ישראל, בעיקר בשל העובדה כי אדמת ארץ ישראל ננטשה ועניין זה עומד בסתירה לגאולה כפי שהללו הבינוה. בהיבט זה המציאות בישראל העמידה את הציונות הדתית בפני שאלות קשות על אודות רעיון יסוד אותן אימצה לחיקה במהלך הדורות האחרונים. במסה זו אתייחס לרעיון המשיחי בציונות הדתית כאבן שואבת למציאות ואת ההתנתקות כמאתגרת אותו.

¹ הרעיון המשיחי בישראל התפתח משחר ההיסטוריה ועד ימינו. קצרה היריעה מלהכיל את תיאור התפתחות המהלך כולו. במסה זו אתאר את הרעיון המשיחי תיאור חלקי ולא ממצא, כאשר תיאורי זה ישרת את מטרתו והיא הדגמת הרעיון המשיחי כפי שמופיע 'במספד בירושלים'.

² להלן הראי"ה.

³ אתייחס לנוסח המספד כפי שמופיע בספרו של אשכנזי, 2006.

אתחלתא דגאולה!?

אין ספק שתולדות ישראל בדורות האחרונים עוררו בקרב יהודים רבים תחושות מיסטייות עמוקות. העלייה ארצה, הציונות, בניין היישוב, השואה, הקמת המדינה, והמלחמות הנמשכות יצרו בקרב רבים "מתח מיסטי". אותו "מתח מיסטי", שנקשר לא אחת למושג משיח, הדביק יהודים מאמינים ולא מאמינים כאחד.⁴

משיח, מהו?

הרעיון המיסטי-משיחי בישראל טבוע עמוק בתודעה הדתית, אך עם זאת סובל ממתח פנימי וניגודים פנימיים רבים. עוד בימי חז"ל התקשה העם להגדיר לעצמו הנחות יסוד בשאלת האסכטולוגיה והמשיחיות. הללו נחלקו בשאלות רבות כמו: האם הופעת המשיח מקיימת זיקה לאופי החיים של העם אך שמא ביאת המשיח היא עניין תלוש שלאדם אין כוח השפעה עליו? כיצד תתרחש הגאולה? קימעא קימעא או שמא כהרף עין? האם הרעיון המשיחי מחייב דמות אנושית או אולי צפייה לתמורה קוסמית- שינוי במנהגו של עולם?⁵

הכינוי משיח משמש במקרא פעמים רבות ככינוי למלך, לבחיר ה'. רק בתקופה שלאחר המקרא, הכינוי משיח שימש ככינוי למלך של אחרית הימים, התקופה של קץ הקיצים בה ייוושע ישראל. תפיסה זו של משיח גואל, כוננה תפיסה של ימות משיח, תקופה המתארת לרוב את אחרית הימים.

במקרא, התיאורים של מלכם העתיד לבוא של ישראל הם מעטים ורובם ככולם בספרי הנבואה. היעדים של המשיח ושל שלטונו הם עיקר התוכן בכתובים אלו. לרוב שלטונו של מלך זה מהווה אחת הברכות בתקופת אחרית הימים.

המחקר על אודות התפתחות הרעיון המשיחי מעלה שהרעיונות על המלך של עתיד באו לידי ביטוי מובהק בנבואה מתוך המשבר שעבר עם ישראל בתקופת הלחץ האשורי, ומתוך אכזבה ויאווש ממלכים שבהווה.⁶ אם כן ניתן לומר כי בתקופה הקדומה המשיח מופיע כחלק מהתמודדות העם עם קשיים שזמנם מעמיד להם.

הכתובים המדברים על דמותו מציינים בהדגשה כי מוצאו הוא מזרע דוד. (ישעיהו י"א, א: "וְיָצָא חֵטֶר מִגִּזְעֵי יִשְׂרָאֵל וְיָצָא מִשָּׁרְשָׁיו יִפְרֶה", ירמיה כג ה-ו: "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְהָקְמֹתִי לְדָוִד צֶמַח צְדִיק וְמִלְדָּד מֶלֶךְ וְהִשְׁכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצָדִקָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁרָאֵל יִשְׁכֹּן

⁴ רובנשטיין, 1982, עמוד 25.

⁵ רביצקי 1993, עמוד 36.

⁶ ליוור, 1968, טור 517.

לְבַטַח וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ יִקְנֹק צְדִיקְנוּ, הוֹשֵׁעַ, ג', ה': "אַחַר יָשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת יִקְנֹק אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִד מֶלֶכָם וּפְחָדוֹ אֶל יִקְנֹק וְאֵל טוֹבוֹ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים" (בהקבלה לדמות המלך האידיאלי, ובמיוחד לדמותו של דוד, מלך המשיח מתואר כרועה שהקב"ה יקים לעמו. (ירמיהו, ג, ט"ו: "וְנָתַתִּי לָכֶם רְעִים כְּלָבִי וְרָעוּ אֶתְכֶם דַּעָה וְהִשְׁפִּיל", יחזקאל, ל"ד, כ"ג: "וְהִקְמַתִּי עֲלֵיהֶם רָעָה אֶחָד וְרָעָה אֶתְהֶן אֶת עֲבָדֵי דָוִד הוּא יִרְעָה אֶתְם וְהוּא יִהְיֶה לָהֶן לְרָעָה"). המלך שלעתיד לבוא הוא מלך משפט שישלוט בצדק וידכא את הרשעה. (ישעיהו, ט, ו: "לסרבה <למַרְבֵּה הַמְּשֻׁרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קָץ עַל כִּסֵּא דָוִד וְעַל מַמְלַכְתּוֹ לְהַכִּיֹּן אֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם קִנְיַת יִקְנֹק צְבָאוֹת תַּעֲשֶׂה זֹאת") מלכותו תתפשט לכל העולם כולו (ישעיהו ב, ב: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נֶכֶן יִהְיֶה הַר בֵּית יִקְנֹק בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂא מִגְּבְעוֹת וְנִהְרֻוּ אֵלָיו כָּל הַגּוֹיִם).⁷

לאחר התקופה הראשונה של ימי שיבת ציון, דמותו של המלך המשיח לא מופיעה בחזיונות ובייעודים של אחרית הימים. נבואותיהם של יואל עובדיה ומלאכי, שפעלו בזמן זה, מיוסדות על רעיונות אחרית הימים של ימי הבית הראשון ועל רעיון מלכות ה' העתידה לבוא אך מהם מסתמנת הנטייה לתיאורים חזיוניים של משפט תבל בקץ הימים הכרוך במהפכה קוסמית. ניתן לשער שמגמה זו הביאה לדחיקת רעיון המשיח עד לסוף ימי הבית השני.⁸

התקוות הגאוליות שהתפתחו בתוך עם ישראל בימי הבית השני הצמיחו משיח עתידי שפועלו התרכז בהיבט מדיני-לאומי, וזאת בשל העובדה שעם ישראל הכיל מרכיב לאומי יציב.⁹ הפנים השונות של המשיח-משיח בן דוד, הגואל הקוסמי, השפיעו על אופי התקווה המשיחית ועל עיצוב הגאולה. לעיתים פנים אלו הופיעו זה לצד זה כך שבעוד שחוגים רחבים ייחלו לתשועת ישראל ולחידוש מלכות בית דוד, אנשי מסתורין ומחשבי קיצין ציפו למהפכת יקום ולבריאת עולם מחדש בדמות משיח קוסמי. הפנים השונים מצויים בכתבים שונים של חז"ל ובמיוחד בספרות המדרשים, ובכתבי כת מדבר יהודה¹⁰. משם גם עולה דמותו של משיח בן יוסף העתיד למות במלחמות קץ הימים ולפנות דרך למשיח בן דוד.¹¹

⁷ שם, טור 518.

⁸ שם, טור 521.

⁹ קלאוזר, 1927, עמוד 7.

¹⁰ בכתבי כת מדבר יהודה נמצא כי תקופת אחרית ימים מתקשרת עם נביא, משיח אהרון, ומשיח ישראל. לשיטת הכת טרם תקופת אחרית הימים יופיע נביא שינבא על תחילתה. המושל של העתיד לבוא הוא משיח ישראל שתקום לו נחלה לעולם, וכהן המשיח מזרעו של דוד, שעולה בחשיבותו ובמעלתו של המושל, עתיד לכוון את הברית שניתנה לו ולזרעו עד דורות עולם. ההתפתחות של שני משיחים שורשה ברקע החברתי דתי של עם ישראל בתקופת ימי הבית השני. למין זמן שיבת ציון עמד הכהן הגדול בראש העם, ובית דוד נדחק מן השלטון. הנהגת הכת הייתה בידי כוהנים

התפקיד שיוחס למשיח, מתקופה זו, כלל 'יעוד המשיח' ו'אמונת משיח': **היעוד המשיחי הוא התקווה הנבואית** לאחרית הימים בה תהה חירות מדיני, ושלמות מוסרית ואושר ארצי לעם ישראל בארצו, ולכל המין האנושי כולו.

אמונת המשיח היא התקווה הנבואית לאחרית הימים שבה יביא גואל חזק בכוחו ורוחו גאולה שלמה לעולם כולו. אמונת המשיח איננה מתרכזת בעם ישראל בלבד, היא מכילה תקווה מדינית ורוחנית לעם ישראל, וביחד עם זאת גם אושר ארצי ושלמות מוסרית למין האנושי. **בבחינה נגלה כי כל מה שיש ביעוד המשיחי יש גם באמונת המשיח אלא שבזו האחרונה מוטמעות יותר הן הגאולה משעבוד לאומי, והן חשיבותה המרובה של אישיות מדינית ורוחנית רמת מעלה.**¹²

בית יוסף ובית דוד

באמונת ישראל הולכים שלובים זה בזה הרעיון המדיני והרעיון המוסרי, החלק הלאומי והחלק הכללי. המשיח העברי נעשה מוסרי ומרומם אך לעד נותר ארצי, הוא לא הופך להיות חלק מפמליה של מעלה.¹³

השוני בין המדיני-לאומי לבין המוסרי-כללי הוליד לגיטימציה לשני זרמים שונים ברעיון המשיח. כתבי הקודש מרבים לדבר על הגאולה אך כמעט אינם מזכירים את הגואל. יסוד רעיון משיח והגאולה נע סביב קיבוץ גלויות, וחידוש הימים כקדם. שני עניינים אלו הלכו צמודים זה לזה ומצאו את ביטויים בכינוי משיח או משיח בית דוד.

הגאולה, אם כן, מחולקת לשני שלבים כאשר האחד הוא איחוד עם ישראל בארץ ישראל- גאולה זו יכולה לבוא גם בדרך של גיבור לאומי אשר יקום בתוך עם ישראל כדוגמת בר כוכבא. השלב השני מכוון לקראת השפעתו של כוח ניסי שתפקידו ביעור הרע מן העולם וכינון הצדק והטוב כבימי קדם. את 'חידוש הימים כקדם' ראה עם ישראל במלכות בית דוד המהווה סמל לעצמאות מלאה והתגשמות ההבטחה שנתן הקב"ה לאבות האומה. את רעיון קיבוץ הגלויות לא אחת ראו בנפרד מתפקידו של משיח זה.

בני צדוק וכך גם מורה הצדק, מייסד הכת, ועל כן מעמדם לא נדחק למרות הענקת הקדימות לבית דוד המוזכרת במקרא. כך על פי ליוור, 1968, טור 524.

¹¹ שם, טור 525.

¹² קלאוזר, 1927, עמודים 7-8.

¹³ זאת בניגוד גמור למסורת הנוצרית שנסענת על אמונת המשיח אך משיחה, ישוע, חצה מימדי זמן ומקום והפך להיות חלק מיושבי מרום.

בנקודה זו אציין כי החלק המדיני של 'אמונת המשיח' הלך ונדלדל במרוצת השנים: בימי קדם גישה משיחית זו הייתה בעלת חשיבות ראשונה במעלה, שהרי במרכזה בשורת נחומים ותקווה שחירותו של עם ישראל תשוב לו בארצו. לעומת זאת, בימי הביניים עם ישראל היה נתון לשעבוד מלכויות בגלות והרעיון הלאומי נראה כרחוק ומשולל בסיס רציונאלי. בשל סיבה היסטורית זו הרעיון הלאומי כמו גם הרעיון הרוחני נזקק לכוח מניע ניסי.¹⁴

פיתוח רעיון המשיח יובא עוד בהמשך. להלן הצגה נמרצת של העניין:

משיח בן דוד - המקורות מרבים לתאר את נעשה טרם הופעתו של משיח בן דוד אך ממעטים בתיאור הופעתו של בן דוד עצמו. ייחוסו ידוע ופעולותיו נסתרות-הוא איננו משתתף בבניית המקדש, הוא מגיח לאחר מלחמה קשה ולאחר שייבנה בית המקדש.¹⁵ תקופתו מאופיינת בשקט ושלווה ומהווה כאילו חלק מסדר עולם קבוע מראש. הוא עצמו לא מהווה גורם בהחשת הגאולה אלא התנהגות העם בחירותיהם: "זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה"¹⁶.

דמותו של משיח בן יוסף - לעומת משיח בן דוד, משיח בן יוסף ואופן הגעתו מתוארים רבות. תיאורו הוא של דמות טראגית. אין זכר למאורע יוצא מהכלל בשעת היוולדו כמו אצל גיבורי עם, ועד הופעתו אין איש יודע עליו ולא כלום. באופן דומה גם מקומו ומעשיו נסתרים. ייחוסו הוא בלתי ידוע, וכל דור מצביע על משיח בן יוסף שמהווה תחילת פוטנציאל לגאולה, אלא שהדור לא היה ראוי לכך ולכן גאותו לא באה מלוא כוחה.

גבורתו לא באה לו מכוח עליון ומותו הוא מוות רגיל אך מתרחש לאחר הנחל הצלחה גדולה כשהכול יראים מפניו, כל העם בוכה עליו ומספיד את מותו. מאבקו ומלחמתו עם אומות העולם מסופרים מדור לדור ודמו הנשפך משמש גשר למשיח בית דוד.¹⁷

התפוצות השונות התאפיינו ביחס שונה לאתוס המשיח: יהודים בתפוצות שנשלטו על ידי הנצרות הורגלו לדבר בדמות משיח אחד בלבד - משיח בן דוד. יהודים בתפוצות שנשלטו על ידי האסלאם שמרו מסורת המובאת במדרש, בגמרא ובחוכמת ישראל לפיה עם ישראל מחכה

¹⁴ אופנהימר-שץ, 1978, עמוד 19.

¹⁵ בבלי, מגילה, יז ע"ב: "מה ראו לומר גאולה בשביעית? - אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית, לפיכך קבעוה בשביעית, והאמר מר: בששית - קולות, בשביעית - מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. - מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא... ומה ראו לומר קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים - דכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". וכיון שנתקבצו גליות - מעשה דין ברשעים.... וכיון שמעשה דין מן הרשעים... בא דוד, שנאמר: אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם."

בבלי, יומא, י ע"א: "אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות רומי הרשעה בכל העולם כולו תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל."

¹⁶ בבלי, סנהדרין, צח ע"א.

¹⁷ תודר, 1970, עמוד ק"ו.

למשיחים רבים אך בעיקר לשניים מרכזיים.¹⁸ ניגודים מהותיים הלכו והעמיקו במרוצת הדורות, והתומכים השונים בגישות השונות העמידו פלגים בתוך עם ישראל הן במישור הפילוסופי והן במישור המיסטי-קבלי.¹⁹ כל ניסיון לקבע או להעדיף גישה אחת על פני האחרת משקף תהליך של ברירה והעדפה בין גישות חלוקות המצויות במקורות. ככלל ניתן לקבוע כי הדעה הרווחת בגישות המשיחיות השונות התאפיינה במשיחיות סבילה ופלאית.

הרעיון המשיחי בציונות הדתית- המשיחיות או מפנה?

הפרשנות המשיחית היא בגדר עובדה בהגות הציונות דתית. ההבדל בין גישות ההוגים נעוץ במידת הבלטתו או דחיקתו של מוטיב המשיח²⁰, ובמובן זה המשיחיות בציונות הדתית מהווה נקודת מפנה בתנועה הציונית.²¹ במסגרת הציונות-הדתית התפתחו שתי תפיסות עולם ביחס לציונות: האחת פרגמטית חומרית שיוצגה בכתביו של הרב ריינס, והשנייה משיחית-דתית שיוצגה על ידי קאלישר, אלקלעי, ומאוחר יותר הראי"ה קוק. בעוד שהראשון ביקש לנתק את ההתיישבות בארץ ישראל מהתקווה המשיחית, האחרונים ביקשו לקשור בקשר אמיץ את השיבה לארץ בתקווה המשיחית וסרבו להבין את הקיבוץ הנדחים כפתרון במצוקת השעה בלבד.

הציונות הפרגמטית-חומרית- מיצגה המובהק הוא, כאמור, הרב יצחק יעקב ריינס. הרב ריינס החזיק בגישה לפיה אם הציונות הייתה שלב היסטורי נוסף בתהליך הגאולה של עם ישראל הרי הייתה מעורבת בה חזרה בתשובה אמיתית של כלל ישראל, והנה בשל העובדה שהציונות לא כללה חזרה בתשובה, אלא אדרבה, היא הניחה לחילונים לקחת בה חלק אין היא חלק מהגאולה. בתורתו של הרב ריינס הגאולה עתידה להיות אירוע היסטורי חד פעמי ואין היא התפתחות היסטורית של רצף אירועים.²² הוא מבדיל בין האמונה בסדרי הקבע של ההשגחה האלוהית בהיסטוריה לבין האמונה בגאולה אמיתית שתבוא בדרך נס:

”הרעיון הציוני איננו נושא עליו שום אות ותו מרעיון הגאולה ואין לו שום נגיעה לכל דבר המתייחס לעניינה. בכל מעשיהם והשתדלותם של הציונים אין גם רמז לו זכר לגאולה העתידה, וכל כוונתם היא רק להיטיב מצב

¹⁸ המדרש בסנהדרין, צ"ח, ע"ב מתאר שיח בבית המדרש בו כל תלמידי הישיבה מזהים את שמו של המשיח כשמו של ראש הישיבה שלהם. לאור מדרש זה הרב אשכנזי טוען כי "לכל יחידה בעם ישראל יש פנים משיחיים משלה". פבקו וחברים, עורכים, 2006, עמוד 52. טענה דומה מביא רביצקי, 1993, עמוד 36.

¹⁹ רביצקי 1993, עמודים 38-39.

²⁰ שוורץ, דב, 1999, עמוד 130-132.

²¹ רביצקי, 1993, עמודים 38-39.

²² נהוראי, 1988, עמוד 28-31.

ישראל ולהרים קרנו בכבוד ולהרגילו לחיים מאושרים... וכל החושבים שיש בהרעיון הזה איזה עניין של גאולה העתידה וביאת המשיח, ועל כן רואים שיש בזה הריסה לעיקר אחד מעיקרי אמונתנו הקדושה אינם אלא טועים"²³

במילותיו אלו הרב ריינס חורף דינה של הציונות וטוען כי מי שקושר אותה עם הגאולה או עם ימות המשיח, אינו אלא טועה.

זכרו של הרב ריינס שקע בעולם התורני, כיוון שהחרדים התעלמו ממנו בשל השקפתו הציונית ואילו בציונות הדתית, הרב ריינס לא השאיר תלמידים מובהקים שימשיכו את דרכו.

הציונות המשיחית-דתית- תנועה זו העניקה משמעות דתית לתנועה הלאומית וראתה אותה כ'אתחלתא דגאולה' תהליך הגאולה הוסבר בצורה חדשה על ידי רבנים כדוגמת קאלישר, ואלקלעי:

"התחלת הגאולה תהיה מן האמה עצמה והמאמינים כי התחלת הגאולה תהיה על ידי משיח בן דוד באותות ומופתים כימי צאתנו ממצרים, הם מאמינים אמונת שוא ושקר"²⁴

הרב אלקלעי טוען, בניגוד גמור לרב ריינס, כי מי שאינו קושר את התעוררותו הלאומית של עם ישראל בגאולה, טועה.

הרב קאלישר והרב אלקלעי הבחינו בין שני שלבים בגאולה: טבעי אנושי שעיקרו גאולת האומה ואיחודה בארץ ישראל, וניסי-אלוהי שעיקרו גאולת העולם במובן הרוחני²⁵, ממש על פי המודל של משיח בן יוסף ומשיח בן דוד.

הציונות הדתית ה"קוקניקית"- פרשנות משיחית לגילויים הלאומיים

²³ ריינס, 1898, י"ב- י"ג.

²⁴ אלקלעי, 'רגלי המבשר', עמוד 103.

²⁵ כהן, 1998, עמודים 14-16.

דור קאלישר ואלקלעי העמיד יורש לתפיסת הציונות המשיחית- הראי"ה קוק. **ראיית תנועת התחייה היהודית כתנועה לאומית בלבד הייתה בעיני הראי"ה אבסורד והוא לא ניבא לה אריכות ימים.**²⁶ הראי"ה היה תומך נלהב של הגישה המשיחית והרבה לפתח גישה זו בכתביו. הדים לשתי גישות אלו, הפרגמטית והמשיחית, עדיין קיימים בציבוריות הישראלית-דתית של ימינו אך ברורה היא ההגמוניה של גישת הראי"ה קוק משום שהראי"ה העמיד תלמידים רבים. השפעת מורשתו עליהם תקפה את גישתו ועיגנה אותה בציבוריות הישראלית, בעיקר בהובלתו של בנו, הרב צבי יהודה קוק.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק

הראי"ה היה ער לתסיסה הציונית שאפיינה את דורו. הוא ראה בשיבה לארץ ראשית צמיחת הגאולה במובן מסוים הניח את הגאולה העצמית של האומה לפתחה של הציונות הדתית.

"סדר גאולת ותחיית האומה בארץ ישראל צריך ללכת לפי סדרי הנבואה...שלמות הצורה חייבת להברא. הנפשות הנוטות לבניין מעשי, לישוב ארצי ולשאיפה ממלכתית מוכרחות להתייצר...ומתחברים יחד ליצירת גויה לאומית אורגנית גדולה"²⁷

הראי"ה ראה בציונות כוח מניע שעתידי להוליך את העם לא רק לתחייה לאומית אלא לתחייה דתית-רוחנית. יצירת הגוף של האומה, איחודה יחד בארץ ישראל מבשר לגבי דידו את הגאולה.

הראי"ה ראה בציונים את מחוללי הסדר החדש בתוך הוויה היהודית. הוא סירב לצמצם את המטרות הציוניות למטרות חומריות ומדיניות מוגדרות כפי שעשו רבנים ציוניים אחרים, והניח קרקע נוחה לביסוס רעיון המשיחיות בדורו:²⁸

"הדור הראשון של עקבא דמשיחא, בתחילת הקץ המגולה של ישוב ארץ ישראל, הוא מכשיר את החומר של כנסת ישראל, והרוחניות צריכה לשמש בו רק שימוש של שמירת החיים הפנימיים. כשיתחזק הכח החומרי של האומה, אז יגלו כל הסגולות הרוחניות הקדושות שבה, ותשוב התורה ושל מאורותיה לאיתנה"²⁹

²⁶ אופנהיימר-שץ, עמוד 22.

²⁷ הראי"ה, 2003, קובץ א', עמוד רי"ט, סימן תשצ"ג.

²⁸ אופנהיימר-שץ, עמודים 122-123.

²⁹ הראי"ה, 2003, קובץ ב', עמוד רע"ז, סימן פח..

הראייה מבטא בגלוי את הבנתו את זמנו, כימים המבשרים את בואו של המשיח המתבטא בשיבה לארץ. במילותיו אלו הראייה מבאר מהו היחס בין החומר והרוח באורחותיו של הדור הראשון- כוחו של דור זה הוא החומר, העלייה לארץ ומימוש הפיזי של הלאומיות. הרוח תפקידה הוא שמירת החיים הפנימיים של הדור. מהותה של הרוח תבוא לידי ביטוי בכינון התורה, אבל רק כאשר הכשרת החומר תתחזק, לאמור כאשר עניין יישוב הארץ יתחזק.

גישתו של הראייה התאפיינה באקטיביות בשאלה המשיחית, הוא תפש את הציונות כמכוננת האוטופיה, ומשך לכיוון ההעזה המחשבתית ממנה נמנעה ההנהגה הדתית עד כה. **גישתו זו של הראייה מהווה מפנה חשוב בתפיסת המשיח. לא עוד צפייה פאסיבית לישועה, אלא עשייה אקטיבית.** הראייה משנה את התפיסה המשיחית ומכשיר בהגותו את המעשה הציוני- העלייה ארצה או העלייה בחומה- תוך הבנתו אותה כחלק מתהליך משיחי, כחלק מהגאולה אליה כמהה ישראל בכל דורותיו. במובן זה הראייה נוטע תקווה משיחית בלב תלמידיו ומכונן צפייה לגאולה:

"שואלים במה זכה דורנו לגאולה. התשובה פשוטה היא, הוא זכה מפני

שעסק במצוה גדולה מכל המצות, במצוה השקולה ככל התורה כולה. הוא

עסק בגאולת ישראל.³⁰

הוא לא היסס לדבר בגלוי על "דורו של משיח" ועל "שורש ביאת המשיח" שיתגלמו בעצם התהליך ההיסטורי הריאלי של שיבת ציון, וקיבוץ הנדחים.³¹

בעיה אחת הייתה לו, לראייה, עם התנועה הציונית- עובדת היותה צרה ואויבת לתורה ולקיום המצוות. הראייה, אלקלעי, וקאלישר, נמנו עם הזרם החרדי אורתודוכסי והתקשו לקבל את הציונות המעשית כפי שהתגלתה בדורות האחרונים כאשר נושאי דיגלה הינם חילונים גמורים פורקי עול מצוות שלא מסתירים את התנכרותם לדת.

יישוב הקושי נעשה בדרכים שונות. אלקלעי נשען על בבלי, מגילה, י"ב ע"א:

"כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו, וכי כורש משיח היה? אלא

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשיח: קובל אני לך על כורש, אני אמרתי הוא

יבנה ביתי ויקבץ גליותי. והוא אמר מי בכס מכל עמו... ויעל."

לאורה של גמרא זו אלקלעי מתחבט בשאלה האם משיח בית יוסף חייב להיות מעם ישראל?. העיסוק בשאלה מוביל להבנת הציונות החילונית כחלק נפרד מעם ישראל, שלא חייב להימנות על ישראל כדי להבינו כמשיח.

³⁰ הראייה, 2003, קובץ ז', עמוד שצא, סימן רא.

³¹ אופנהיימר-שך, עמודים 122-123

הראייה פתר את הקושי באופן שקעקע עמוקות יותר את הרעיון המשיחי. לשם ישוב הקושי הראייה נעזר בגישה הדיאלקטית ועל פיה טען כי ההתפרצות החילונית היא פועל יוצא של ההשגחה, ומהווה אחד משלבי התפתחותו ההכרחיים של הרעיון המשיחי:

”כשרוח הקודש מתעורר באומה או באדם מכח העולם החיצוני המרוכב, הא יחד עם הרבה צחצוחי טומאה, שהעולם החיצוני מלא מהם, פועל הכוח הדימוני מראות של בהלות וחלחלות רבות, והכוח העדין של הרצון הטוב... הרי גם הוא מתמוגג ומלמלא נסיגות וירידות שהוא צריך להילחם נגדו”³²

על פי מילים אלו הציונים-חילונים מתוארים כצחצוחי טומאה שמובלים על ידי מראות בלהות, ורבים בהם השפעותיה של הגלות. מילים אלו כמו מקבלות בהבנה את היותם כאלו, שהרי טבעי הדבר שנוכחות ארוכת שנים בקרבם של אומות העולם תותיר רושם על הווייתם של ישראל. קבלתו של הראייה את העולם הציוני-חילוני הכילה מימדים עמוקים אף יותר. הרב מתאר את פועלם הפיזי של הציונים כתמונת ראי של הריטואלים הדתיים של היהודים המאמינים. פעולתם הפיזית לא נופלת כהו זה מפועלם התורני של המאמינים, ואף לעיתים משכללת את העבודה הרוחנית:

”ההתעמלות שצעירי ישראל עוסקים בה בארץ ישראל לחזק את גופם בשביל המגמה להיות בנים אמיצי כח לאומה היא משכללת את הכח הרוחני של הצדיקים העליונים... ואין גילוי אור אחד עומד בלא חברו כלל... לחזק את כוחם ואת רוחם בשביל גבורת האומה בכללה, עבודת הקודש הזאת מעלה את השכינה מעלה מעלה... ועל ידי המעשים מאמצים את הגוף היחידים לשם הכלל, עולה הרוחניות החיצונית”³³

למרות גישתו שנתפסת מהפכנית, הראייה איננו רפורמטור בחינת עצמו. לגבי דידו טעמה ותוקפה של המערכת החוקתית אינו פג לעולם, וקבלתו את הציונות החילונית לא מערערת על תפיסתו זו. אם קיימים מימדים של מרד בדבריו הרי אלו דברי אדם המתמרד נוכח מציאות חיון.³⁴

מספד למשיח

הראייה 'במספד בירושלים' שנשא לאחר מותו של הרצל מתאר כיצד התנועה הציונית הפכה למבשרת הגאולה וכיצד מתיישבת הדעת עם עובדת היותה תנועה חילונית במהותה.

³² הראייה, 2003, עמוד רפב, סימן רפט.

³³ הראייה, 2003, קובץ א', עמוד קצח, סימן תשטז.

³⁴ כך על פי אופנהיימר-שץ, 1978, עמוד 16.

הראייה, בשל ייחוסו לציונים את הכשרת הישוב, ובכך הגוף המדיני, מזהה את הציונות כהגדרה פוליטית של מה שמכונה בפי חז"ל משיח בית יוסף. לאור זיהוי זה, על מנת להבין את המשיחיות של הציונות יש להבין מהי המשיחיות של יוסף.³⁵

"והנה חז"ל אמרו שהספד זה היה על משיח בית יוסף שנהרג וצריך להבין

למה בכלל אנו צריכים לשני משיחים, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד".³⁶

הבחנה זו, כאמור, איננה חידוש של הראייה. תפיסה משיחית כזו רווחה בישראל, לצד תפיסות אחרות שהעמידו פירושים שונים במהותם בהיבטים אסכטולוגיים וחברתיים. לכל אחד מהמשיחים הללו מיוחס תפקיד אחר: בעוד שתפקידו של משיח בן יוסף הוא לאסוף נידחי ישראל ולעסוק בישראל שבגוף, תפקידו של משיח בן דוד הוא להביא למציאות בה החכמה שורה בעם ישראל. שני המשיחים הללו מקיימים מערכת יחסים מורכבת כאשר אין האחד עולה בחשיבותו על האחר, אלא האחד מכשיר את הקרקע לאחר. סוד הצלחתם טמון בשילוב הזרועות בעיצובם את עם ישראל, והנטייה לפירוד הטמונה בהם תהה להם לרועץ.

"השלמות של האמונה היא, כשגופה ונשמתה אחוזים הם יפה זה בזה,

שהיא האמוניות הטבעית והמסורה ביחד. בהקישורים שבין הגוף והנשמה

יש הרבה אורות של אורה וחיים... בישראל חיבור ואיחוד זה הוא המבוקש

ההפנימי של כל תוכן מעשה של כל מצוה"³⁷

הראייה במספד מבאר מהי המורכבות שבתפיסה משיחית זו. שורשה של תפיסה זו הוא בהבנה אנטי-קאנטיאנית של הגוף והנפש. הראייה מבין את הגוף והנפש כישות אחת שלא ניתן להפריד בין מרכיביה-הגוף משמש את הנפש והנפש משמשת את הגוף כך שהתעלותה היא תכלית הגוף:

"אמנם כשם שיצר השי"ת באדם גוף ונשמה, ולעומתם הכוחות הנוטים

להחזיק קיום הגוף על מכונו לשכללו...ותכלית ושלמות הגוף הוא שיהיה

הגוף חזק ואמיץ ומפותח כראוי, והנשמה בריאה וחזקה ומשכוללת מושכת

אחיה בכחה האדיר את כוחות הגוף האמיצים והחזקים לתכלית השכל

הטוב".³⁸

באופן דומה יש להבין את האומה כגוף אחד חי:

³⁵ אשכנזי, 2006, עמוד 40.

³⁶ שם, עמוד 26.

³⁷ הראייה, 2003, עמוד שלד, סימן פא.

³⁸ אשכנזי, 2006, עמודים 25-26.

”כך הכין בישראל ביחוד שני הכוחות אלה הכחות, הכח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה במעמדה ושכלולה החומרי... והצד השני עצם הכח לשכלול הרוחניות בעצמה.”³⁹

ההבדל בין שני כוחות אלו אם כן, הוא שאחד פועל לשכלול הגוף והאחרון פועל לשכלול רוחני. משיח בן יוסף, שמקורו ביוסף הצדיק, מצטיין בחומריות והגשמה הגופנית-לאומית. משיח בן דוד, שמקורו, בדוד המלך, מצטיין בשכלול רוחני-דתי ובהחלת התורה. הראייה מציג גישה לפיה דמויות שונות בהנהגת עם ישראל הכילו מרכיבים שונים מתכונות משיחים שונים- כך לדוגמא יוסף הצדיק היה משביר המצרים ובכך הגשים את הפוטנציאל החומרי הטמון בו, יאשיהו מלך יהודה כונן רפורמה דתית עמוקה שכללה סילוק עבודה זרה, ובכך הגשים את הפוטנציאל הרוחני הטמון בו. הראייה גרס כי מתחילה הוכנו שני כוחות אלו למלוך בישראל אך בשל העדר יכולת לשלב זרועות במאמץ הלאומי הכוחות הללו נבלעו ונבלמו במרוצת הדורות. מזמן שנחלקה האומה לממלכת ישראל וממלכת יהודה, נפרדו הכוחות המניעים והמזינים זה את זה, ולכן נדונה האומה לניתוק שני הפוטנציאלים לגאולה. ממלכת יהודה שנותרה לבדה לאחר חורבן ממלכת ישראל הצמיחה מתוכה כוחות המגלמים את פוטנציאל בית יוסף.

”ויהודה יקבל מאפרים את הדרכים והנטיות המוכשרות בו, לשכלל האומה בתוקף חומריותה ואנושיותה הכללית”⁴⁰

הראייה בהנחתו זו טוען כי יהודה, שהפך לעם ישראל מכורח נסיבות היסטוריות, נדרש מעתה להכיל הן פוטנציאל רוחני הטמון בו, והן פוטנציאל חומרי אותו עליו להמציא. גאולת העם לא תוכל ללא קיום שני הפוטנציאלים הללו שהרי אין בכוחו של אחד בלבד לכוננה:

”אלא שאי אפשר שתהיה הרוחניות מפותחת כראוי אם לא יהיו שלמים עמה כל הקנינים החמריים הנדרשים לאומה שלמה ומשוכללת כן ההתנערות”⁴¹ לבקש חוזק לאומי, חומרי, ויתר מכשירי החיים הכלליים הם הכשרת משיח בן יוסף”⁴².

מכאן נסללה הדרך להבנת דרכם של הציונים, הכופרים ברוח כפי שהראייה מבינה, ומעודדים חומריות בזניחתם את תורת ישראל כמשיח בית יוסף.

³⁹ שם, עמוד 25.

⁴⁰ שם, עמוד 28.

⁴¹ יש להבין את המילה התנערות מתוך המילה ער. במובנה זה על האומה להתעורר ולבקש חוזק לאומי, ולא להתנער ממנו ח"ו.

⁴² שם, עמוד 29.

"והנה כל זמן שמתדמה, מפני הפירוד השורר בגלות שב' הכוחות הם באמת נפרדים זה מזה, עד שמי שנחלץ והגביר את הצד הכללי באומה נעשה בעונותיו הרבים צר ואויב לתורה ולקיום המצות".⁴³

רעיונו זה של הראיה מפותח גם בכתביו האחרים:

עד הזמן של עקבא דמשיחא, היו כל המידות הטובות שהן דרושות לתיקון העולם, גנוזות תוך הנקודה של האמונה הפשוטה... והם מתגלים בר מגופא, עד שלמראית עין נראים שאין להם שייכות ליסוד אמונה, ומזה נתרבה חוצפא רבה מאוד... עד שהם [החצופים] מבררים בעצמם את מקומם ושבים הם אל יסוד שרשם, שהיא קדושת האמונה"⁴⁴

במילים אלו הראי"ה מבאר את תופעת החילון ואף נושא נבואה שתוקפה יפוג לאחר בירור של החילונים את שורשם. הראי"ה טוען כי כל המידות הטובות הנדרשות לתיקון פרצו לעולם והם הולכים ומתפשטים בו. גילויי "החוצפה" המתבטאים בסילוק האמונה הם פרי של התפשטות זו, אך בבירור, בכוחו לסלק חוצפה ולחבר אל שורש האמונה.

בכתבים אחרים מתייחס לציונות החילונית כמביאה גדולות אך זקוקה לתחיית הרוח: "תחית הקודש מוכרחת היא להופיע לנו. התחיה תביא את הגדלות. התחיה החילונית של הלאומיות, מעת אשר החלה להראות כוחה, אין הגידול פוסק ממנה... והרינו בשביל כך חייבים לקרוא בקול גדול לתחיה של קודש, תחיה של קודש כשאת שהיא מוסיפה אומץ ופאר לתחיית החול... אז יקומו לנו מהרה גאוני קודש, כמו שאנו רואים כעת בקרנו גאוני חול"⁴⁵.

לא ניתן להתעלם מכך שגישתו של הראי"ה אומנם מכילה את הציבור החילוני, ומאמצת אותו לחיקה, דבר שלא רווח בקרב העדה החרדית בזמנו של ראי"ה, אפילו לא בקרב קאלישר שתהה בנחיצות של משיח בית יוסף להשתייך לעם ישראל, אך עם זאת מייחסת לו מפעל משיחי שספק אם ירצה לקחת בו חלק.⁴⁶

⁴³ שם, עמוד 30.

⁴⁴ הראי"ה, 2003, קובץ ח', עמוד תסט, סימן ריז.

⁴⁵ הראי"ה, 2003, עמוד שצא, סימן קצט.

⁴⁶ הרב יהודא לאון אשכנזי (מניטו) מתייחס לעניין זה בפירושו את המספד בירושלים: "ייתכן כי היום אנו נמצאים בעיצומו של אותו תהליך שבו, למרות הקשיים, בכל זאת יוסף מכיר באחיו, אבל אחיו עדיין אינם מכירים בו". הרב אשכנזי בחר לשים את מוקד בהבנת המחלוקת בנקודה שונה מזו של הראי"ה, בעוד שהראי"ה שהבין עצמו כבית דוד הכיר בפוטנציאל מבית יוסף, ואילו בית יוסף לא מכיר בפוטנציאל הטמון בו, הרב אשכנזי בחר לראות את יוסף כמכיר באחיו, אבל אחיו [החרדים] לא מכירים בו. אשכנזי, 2006, עמוד 46.

הראייה מכניס את דורו במילים אלו למינוחים של מהפכה לכל דבר ועניין. הציונות הייתה למהפכה בתולדות עם ישראל במפעל קיבוץ הגלויות, והציונות הדתית בהנהגתו של הראייה נתנה גושפנקה משיחית לתהליך ובכך הבינה את זמנה כזמן קץ הקיצים.

הראייה חותם את ההספד בגילוי ברור של הבנה זו:

”והנה בתור עקבא דמשיח בית יוסף, נתגלה חזיון הציונות בדורנו, הנוטה

לצד הכללי ביותר”.⁴⁷

גילוי זה מופיע לצד נטיעת תקווה רוחנית וקריאה לאיחוד ב' הכוחות הפועלים בעם ישראל:

”ואם חסר לו השתלמות רוחנית, עלינו להשתדל על התרבות אור הדעת

ויראת ד' במעלה רמה, עד שיוכל לכבוש ביותר כח חיים אדיר ולהיבנות

ממנו, אז יתקים בנו מקרא שכתוב ”ונתתי בציון תשועה לישראל

תפארתי” כי הכנת התשובה הלא צריכה להיות מצדנו, ואין התשובה

מתקיימת באמת כי אם הכוחות המצויים באומה... כי יסוד הכשר דורו

של משיח הוא להשתמש בכל הכחות היותר גסות לצד הטוב והקדושה

היחידית שנתעטרו בה ישראל.”⁴⁸

חתימת הספדו על ”המשיח” כוללת קריאה ברורה לציבור להתחיל את כיון תורת

ישראל וחכמתה. נראה כי הראייה קורא לציבורו למצות את פוטנציאל משיחיות בית דוד

הטמונה בהם ולכוון את המהפכה הרוחנית שעם ישראל זקוק לה לצד המהפכה החומרית אותה

זיהו בדמותה של הציונות החילונית.

לסיכום, בהספדו הראייה מצייר ב' כוחות המגולמים על ידי ב' צבורים. ציבור אחד הינו

ציבור חילוני הכופר בדת בשל דבקותו בחומר ולכן פוטנציאל בית יוסף טמון בו. ציבור זה אמון

על מלאכת איחוד הגוף הלאומי-קיבוץ הגלויות. ציבור שני, אחר במהותו, הוא ציבור דתי המגלם

את פוטנציאל בית דוד בשל דבקותו ברוח ובחכמה ישראל, ועל כן עליו לכוון מהפכה רוחנית. עליו

מוטלת משימת כינון תורת ישראל וחיבורה למהפכה הציונית.

נראה כי הבנתו זו של המציאות היא הבנה שרק ציבור אחד מבין השניים מסוגל להבין ויכול

לאמץ. שהרי ציבור חילוני, הכופר בקיום האל לא יוכל לתמוך בגישה לפיה הוא לוקח חלק

במהלך משיחי בניצוחו של האל. מילותיו אלו של הראייה מופנות לציבורו, הציבור הדתי,

שמפסיק לחכות למשיח ומתחיל לנעום בפעמונים המבשרים על בואו. ההבנה החלקית של

הציונות החילונית את תפקידה בעולמם של תלמידי הראייה יביא למחלוקות מהותיות בעתיד

⁴⁷ שם, עמוד 32.

⁴⁸ שם, עמודים 33-34.

לבוא, כאשר ציבור תלמידי הרב יבינו את פועלם כחלק מהמפעל המשיחי, ודלק דתי יצית כל מחלוקת, ואילו הציבור החילוני ירצה לרוב לשבת בחוף מבטחים במקלט המדיני שהשיג לעצמו.

"היו לא תהיה!" - תפישת תורת הראי"ה בקרב תלמידיו

"מעולם לא שמעתי תפילת נשים הדוקה כל כך. התפילה לוחטת, שבורה, הדוקה, מתחננת. לרגע זה נראה כמו טראנס בגואה אבל לא, הן נשרפות עד שאי אפשר עוד להכיל את הכאב... [קריאות ה' הוא האלוהים ברקע] והכל הוא מעשי ידיו ואין מלבדו, יהיה אשר יהיה וה' הוא האלוהים.

מה אני רואה? עם בוכה אני רואה!"⁴⁹

העמידו תלמידים הרבה!?

תורתו של הראי"ה נתפסה ככזו הדורשת מביני דבר על מנת לפרשה. הרב צבי יהודה הכן קוק, בנו של הראי"ה, היה בדיוק כזה. תלמידי הרצי"ה חשו עצמם ככלי וכמדיום לפעילות הרב. הם ראו בו שותף לקב"ה בהשגחתו האלוהית על מאורעות הדור ולא מנעו מרמיזות על מהנהגה מתוך חזון והשראה אלוהית. ההנהגה המהפכנית של הרצי"ה הדגישה את הציונות על פיו כחלופה הציונית היחידה תוך חוסר סבלנות כלפי גישות אחרות.⁵⁰

גישתו של הראי"ה על פיה תלמידיו צריכים לתת כוחם בכינון החוכמה השתנתה רבות בדורות שאחריו. **הציונות הדתית שלאחר הראי"ה הפכה לתומכת נלהבת של רעיון יישוב הארץ וזנחה לחלוטין את רעיון המהפכה הרוחנית.**

בתחילה היה רוב מרצה של הציונות הדתית מושקע בגישור בין הקודש לחול בין מסורתיות לבין מודרנה ראתה עצמה נדבך חשוב בכינון חיים חברתיים פוליטיים וחלק מעיצוב החברה והתרבות ביישוב ובמדינת ישראל. היה בעיקר אירוע אחד שגרם לשינוי: מלחמת ששת הימים. לפניה החשיבה הדתית לאומית התמקדה בצד החינוכי והסימבולי. הפגישה עם ארץ ישראל ההיסטורית ועם ירושלים כמו סנוור את הציונות הדתית, והארץ הפכה למוקד בפעילות הציבורית, הפוליטית ותודעתית.⁵¹ כיבוש הארץ במלחמה הרואית בעלת מימדים ניסיים קבלה מעמד משיחי וביססה

⁴⁹ מילותיו של רינו צרור, עיתונאי ויוצר דוקומנטארי, בסרטו "שנה אחרי" המתאר חשבון נפש ציבורי שנה אחרי ההתנתקות. מילים אלו מלוות את תמונות פינוי בית הכנסת האשכנזי בנווה דקלים בו התבצרו עשרות בנות.

⁵⁰ שוורץ דב, 2000, עמוד 79.

⁵¹ מתוך דברי זבולון המר, בתוך: שגיא, 2003, עמוד 459.

את הגישה לפיה יישוב הארץ הוא משימה ראשונה במעלה.⁵² מכאן הדרך לאימוץ רבתי של רעיון ארץ ישראל השלמה הייתה קלה.

בנו של הראי"ה, הרצי"ה, שהיה לאחד מתלמידיו המובהקים של אביו, ביסס את הגישה החדשה:

"הגאולה האמיתית, המתגלה בשיכלולה של הישיבה בארץ ותקומת ישראל

בה, בהמשך התחדשות יישובה של ארץ עם התקבצות שבי הגלויות לתוכה....

מופיעה היא בשיא גידולה הממשי-של ירושת הארץ... של שליטת ממשלתנו

עליה, של הדבקות מהותנו הציבורית את קדושת ממשותה".⁵³

המשיחיות החדשה, פרי פיתוחם של תלמידי הראי"ה, וביניהם בנו, היא משיחיות ללא דמות

משיחית המשקיעה כל מרצה בהשגחה עליונה בתוך התרחשות לאומית מדינית.

הרב שלמה הכהן אבינר המשיך קו זה:

"המשיחיות הזאת היא מציאות ממשית ריאלית אלוקית, המועלת

בהיסטוריה מכח גואל חזק שחי בתוכה, צור ישראל וגואלו".⁵⁴

גישה זו מהדהדת גם בספרו של הרב מנחם כשר "בירור מקיף על דרכי הגאולה וסימניה". בספרו

הוא עושה שימוש בדבריו של יצחק רבין, רמטכ"ל צה"ל בעת מלחמת ששת הימים, שציטט את

הפסוק "מאת ה' היתה זאת, היא נפלאות בעינינו" ובנוסף גייס עיתונאי ממערכת 'הארץ' שטען כי

"גם מי שאיננו דתי מוכרח להודות, כי מן השמיים לחמו למעננו". מסקנתו הייתה אחת-

תקופותינו היא תקופת הגאולה ואנו בעיצומם של חבלי משיח.⁵⁵

הקמתה של מדינת ישראל וירושת הארץ עומדות במרכזו של המהלך המשיחי לגבי

דידה של הציונות הדתית. אם בעבר הראי"ה ייחס עשייה זו לציונות החילונית שמכילה את

הפוטנציאל למימוש ישראל שבגוף, הנהגת הציונות הדתית החדשה רואה את מצוות יישוב

הארץ כתפקידה שלה ובכך הכשירה עצמה לתפקיד שונה מזה שהראי"ה ייעד לה- כינון ישראל

שברוח.

תלמידיו של הראי"ה תפסו אחרת ממנו את הזמן ההיסטורי בו חיים- בעוד שהראי"ה

הבין את מציאות חייו כתחילתה של תקופה חדשה בעם ישראל כאשר מיצוי הפוטנציאל המשיחי

טמון בשילוב הזרועות, ההיסטוריה הובנה על ידי תלמידי הראי"ה כהתממשות רצון האל כאשר

הגורם האנושי עלול להסיטה מתכליתה. המאמין הופך מגרום מכריע ביצירת ההיסטוריה, לגורם

⁵² שם, עמוד 460.

⁵³ רביצקי, 1993, עמוד 113.

⁵⁴ שם, שם.

⁵⁵ רובינשטיין, 1982, עמוד 26.

המשמר היסטוריה ומתקן עיוותים המתפתחים בה. ההימצאות בארץ ישראל שנתפסה על ידי הראי"ה כחלק ממצוי הפוטנציאל הטמון בציונות החילונית האמונה על משיח בית יוסף, הפכה אצל תלמידי הראי"ה לאשרור הימצאות האל. פגיעה באדמת הארץ התפרשה כפגיעת לב האומה. יישוב הארץ הפך להיות מצווה ראשונה במעלה וכזאת מכשירה פגיעה חברתית ומוסרית. הפגיעה החמורה ביותר של זרם זה הינה הפגיעה הדתית בה כתוצאה מקהות החושים המוסריים, מכשירים סילוף תורה. במובן זה, לא רק שתלמידי הראי"ה חרגו מהתפקיד שרובם ייעד להם, הם גם עקרו משורש כל תקווה לכינון מהפכה רוחנית. המסוכנות של מהלך מסוג זה היא שלמרות שהמהלך הציוני הצליח לטעת תקווה משיחית בלב המצפים למשיח, הם עצמם גורמים לזמן היסטורי זה להפוך לעוד גילוי משיחי שיכול היה להביא לגאולה אך כשל בשל העדר שילוב זרועות בין פוטנציאל מבית היוצר של בית יוסף לבין זה של בית דוד. הראי"ה מתייחס במספד לתסריט כדוגמת זה המופיע בבבלי, סנהדרין דקב ע"א:

אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, מאי אחר? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש: - בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא.

הרב אשכנזי בפירושו למספד טוען:

"יש לדייק שירובעם לא מסרב לגן עדן, אלא מתנגד לעובדה שבן ישי בראש. כדי לטייל עם אותו חבר הנקרא משיח בן דוד צריך שהחבר יהיה "סימפטי". כל עוד אנשי משיח בית דוד, ויש להדגיש אנשי משיח בית דוד ולא "משיח בית דוד" בעצמו, לא "סימפטיים" אל אנשי משיח בית יוסף, ירובעם יאמר 'לא בעינא', לא רוצה... אך כאשר המצב ישתנה, ואנשים אלו יהיו קצת יותר "סימפטיים", אני משוכנע שירובעם ואנשיו יסכימו לטייל עימם. כיום אנו נמצאים בעידן של עימות זהה. עלינו לקוות שעוד בדורנו נזכה לחזות בתחילת הסימנים לסימפטיה הדדית בין האנשים השייכים לבניין החומרי

של האומה לאלה השייכים לבניינה הרוחני⁵⁶.

נראה כי הראי"ה הבין מבעוד מעוד מה יהיה סלע המחלוקת בין ציבורו לבין הציבור הציוני-חילוני, ואף היטיב להתוות דרך אך בדורות שאחריו פרשנות דבריו הביאה, במקום לאיחוד עם ישראל, למחלוקות רבות בקרבו.

⁵⁶ אשכנזי, 2006, עמוד 48.

נראה כי הציונות הדתית הפכה ממוקדת יותר במרוצת השנים, בעיקר בטיפול יעד אחד מרכזי- התנחלות בארץ ישראל. ארץ ישראל הפכה להיות היסוד המכונן העיקרי בהווייתה הרוחנית והמעשית של הציונות הדתית.⁵⁷ לא עוד התפתחותו הרוחנית של עם ישראל עמד בראש מעניינה של תנועה זו. הדאגה המקורית עליה הפקיד אותם הראי"ה החליפה את האחיזה הבלתי מתפשרת בכל חלקת אדמה של ארץ ישראל ההיסטורית.

גוש אמונים, הארגון הפוליטי שהוקם על ידי תלמידיו הראי"ה, לא קם כארגון בתקופת מלחמת ששת הימים בה חוברו חלקי ארץ נושנה. האידיאה המשיחית צריכה הייתה להתבשל מעט בטרם תתעצב לאידיאולוגיה יציבה. לצד התפתחותה של זו, התפתח והתייצב הלהט המיסטי-משיחי. הגישה המשיחית התבשלה והלכה, הרעיון המדיני של ארץ ישראל השלמה התגבש, והציבור האמון על רעיונות אלו הלך וגבל.⁵⁸

למרות גודלו המתפתח, גוש אמונים לא הצטיין בהעמדת מנהיגים ולכן תנועתו היא תנועה פוליטית שנותרה בחיי היום יום ולא חצתה מימדי זמן אל עבר אחרית הימים. התנועה לא מתאגדת סביב הנהגה ברורה ולכן כל שנותר לחבריה הוא להתרפק על דמויות עבר כמו הרב צבי יהודה והראי"ה.⁵⁹ גוש אמונים מתחילתו וכל תקופתו קיים שילוב בין האמונה הדתית, התפיסה המדינית-ביטחונית, והכמיהה האוטופית המדינית. במובן זה יש לגוש אמונים תפקיד בסיסי באימוץ נרחב של מציאות אוטופית. ייתכן כי בהיבט זה גוש אמונים ביסס הלכה למעשה את רעיון הציונות של הגאולה, כאלטרנטיבה לציונות המעשית שקדמה לו, ולכן מהווה מפנה הציונות הדתית.⁶⁰

מזמן שניסח כך את מטרותיו, ולפיהן פעל, גוש אמונים הפך את הציונות הדתית לזרם ציוני השואב כוחו מחריגה ממימדי זמן ומקום, ומכוון לחיים בנצח. ההנהגה של ציונות דתית זו ראתה עצמה כחייה בזמן היסטורי, זמן חבלי משיח.

תפיסתם החדשה את הציונות העמידה סדר עדיפויות חדש בציבוריות הדתית כאשר שמירה על אדמת ארץ ישראל היא משימה ראשונה במעלה. יישוב הארץ נתפס כמהלך אלוהי וכל פגיעה ברעיון לא הובנה אלא כסטייה ממהלך זה בדיוק. פגיעה בגבולותיה של ארץ ישראל הפכה לבלתי נסבלת ובלתי נתפסת בחינת אין. בהיבט זה ברורה היא שאיבת ההנהגה הציונית-דתית

⁵⁷ שגיא, 2003, עמוד 457.

⁵⁸ רובינשטיין, 1982, עמוד 27.

⁵⁹ דן, 1999, עמוד 209-208. בנוסף שלו, 2005, טוענת כי דמותו של הראי"ה נקשרה בכינוי "רוח אפינו" עניין המחזק את התתייחסות אליו כאל משיח ה', עמוד 82.

⁶⁰ גורני, 2003, עמודים 126-127.

באותם ימי ניתוק לתפיסה לפיה "היו לא תהיה", וברור עוד יותר השבר הגדול כשהיא הייתה. ברורה התחושה של קריסת החזון ומפעל הציוני.

"החירות היא כשאני הריבון. אבל אם עברתי משלטון מנדטורי לשלטון יהודי שמתנהג כמו שלטון מנדטורי, אז מה לי המלכות הזו ומה לי המלכות האחרת?"⁶¹

תפיסת תלמידי הראי"ה את פועלם בתוך עם ישראל גרמה להסתגרות של קבוצה היודעת את העתיד, שהפכה את חילונים לנביאים מבלי שידעו, שהבינה את אותם פורצי גדר כיודעי סוד המכוננים דרך חדשה, באותו זמן הצליחה לעורר את חמתם של אלו האחרונים עליה. הלך הרוח הציבורי במדינת ישראל החל לחוש תחושת מיאוס כבדה כלפי הציבור הדתי-ציוני שניכס לעצמו את מפעל ההתיישבות החדשה ומיקם אותה באזור יהודה ושומרון. מפעל ההתיישבות בישי"ע פילג את העם לשניים לשיטתו של הסופר עמוס עוז: גואלי אדמות, או לחילופין משחררי בני אדם. שחרור בני אדם יצריך ויתור על הקרקע, וגאולת האדמות תצריך שעבוד בני אדם.⁶² חציו האחר של העם, החצי השמאלי במפה הפוליטית פיתח מיאוס רבתי למפעל ההתיישבות של הציונות הדתית. מיטיב לנסחם טאוב בספרו:

"לפני רצח רבין עורר בי היריב הפוליטי, המתנחלים, רק מיאוס, שאפילו סקרנות לא הייתה בצידו. הייתי שותף לעמדת החרם המקובלת של השמאל. אין טעם לדבר איתם, ואין טעם לשמוע מה הם חושבים. אלה חיילי הפונדמנטליסטיים של המשיח, חיילים ממושמצים בצבא הגאולה הצועד בסך שאין לו ערכים ולא תבונה פוליטית, וצריך לבודד אותו, ולחתוך את החבלים שבהם קשורה מדינת ישראל למפעלו הבלתי מוסרי והמסוכן".⁶³

מתוך הגילוי הנאות של טאוב בספרו בעיסוקו "בתופעת" המתנחלים בישראל אנו מתוודעים לכך שהפרשנות של תלמידי הראי"ה לתורתו, לא רק שלא הצליחה לאחד את עם ישראל, ולקרבו למורשת ישראל, אלא הציבור המדובר זרע הרס ופילוג בתוך העם תוך הבנה כי הוא במלחמתו מייצג את הציונות האמיתית, ומפעלו הוא ביטוי לאהבת הארץ הרבה שבה הוא מאופייין. קולם של המתנצחים באחיהם הוא קול שני לקול צלולם של פעמוני משיח. הלהט המשיחי, וההבנה כי הגאולה בפתח הקנתה לציונות הדתית אטימות יחסית לדעתם של בני

⁶¹ מדבריו של הרב גדי בן זמורה בתוך: לקט עופרה, 'הלל שלם בלב חצוי' בתוך: 'בשבע', עורך עמנואל שלה, גליון 189.

⁶² עוז עמוס, "שר הבטחון ומרחב המחיה" בתוך: "דבר", אוגוסט 1967.

⁶³ טאוב, 2007, עמוד 25-26. טאוב גדי, "המתנחלים", חמד-ידיעות אחרונות, 2007.

הציונות החילונית. אטימות שמקורה בשדה הפוליטי גלשה גם לשדות סוציולוגיים ותרבותיים. מעניינת היא העובדה שכותבים רבים ומשוררים רבים שמהווים חלק בלתי נפרד מהזרם החילוני מצאו לעצם עמדת ניגוח במפעל ההתיישבות דרך מסורת ישראל. מעניין ביותר, בהיבט הזה הוא שירו של מאיר אריאל, "מדרש יונתי"⁶⁴.

לאור הללו, ההנהגה הציונית-דתית שבדורנו חטאה פעמיים. חטא ראשון הוא החריגה מתפקידם- החדרת מסורת ישראל ותורת ישראל לציבוריות הישראלית. חטא שני הוא נטיעת שבר עמוק בתוכה כהנהגה ובתוך הציבור ממנו יצאה:

"לצד האסון הביטחוני, נרמס גם כל בסיס ערכי שעוד נותר. ראש ממשלה שנבחר בידי המחנה הלאומי בעם ירק בפרצופי שולחיו על-מנת לדחוק את תיקיו הפליליים, להשכיח אותם. קידוש המטרה ושכנוע היועץ המשפטי בעוצמת המהלכים המנהיגותיים' שהוא מוביל הביאו את שרון להכריז באוזני העולם כי ישראל היא כובשת. כפועל יוצא מכך מומשה תוכנית שהיא פשע אנושי: גירוש יהודים מארץ ישראל, מביתם, מאדמתם, מפרנסתם ומקהילתם".

"גם בימים אלו, לאחר שגירשו ועקרו בבוטות מחפירה, ממשיכים שרון וממשלתו להשפיל ולרמוס את כבודם של החלוצים הגדולים בדור הזה. לכן, גם כשאנסה לגייס את כל תעצומות הנפש, לא אוכל לעולם לשכוח ולסלוח. אין נושא נוסף שאני מכיר מאז קום המדינה שראוי שייאמר בגינו שאסור לשכוח ואסור לסלוח"⁶⁵

הרהורי סיכום - "שבטך ומשענתך המה ינחמוני"- היבטים חינוכיים

בהביטנו היום על הציבור הדתי לאומי נוכל לזהות שבר עמוק הן בציבוריות והן בהנהגה. רבה היא הביקורת על הממסד הישראלי, על צה"ל, ועל מערכת המשפט. קמעא קמעא נוגסים במוסדות השלטון שעד לא מכבר היו להם לגילוי מקודש. האדמה היא היחידה שנותרה מקודשה, ואילו המשימה הלאומית נזנחה לחלוטין ונותרה נעזבת.

⁶⁴ ראה נספח מספר 1

⁶⁵ כך עלפי ריטמן חגית, "לא אוכל לשכוח ולסלוח" בתוך 'בשבע' גליון מספר 165.

הקרע העמוק בתוך הציבור הדתי המתגלם בשאלת הממלכתיות יכול להתאחות רק דרך חזרה למספד בירושלים, זאת בטרם נספיד את ירושלים גופה. המסכם עניין זה בדרך מעניינת הוא טאוב בספרו:

”בחירה שוב תהיה בין הפניית עורף לממלכתיות לבין קבלת עולה בתחושה של רפיון ידיים וייאוש. בהעדר תיאולוגיה בעלת כוח גיוס נפשי ממשי...בהעדר משנה סדורה בנוסח הרב קוק האב או הרב יצחק יעקב ריינס- או אולי חידוש אחר, פורץ דרך, שעדיין איננו מתארים לעצמנו מהו- יהי מעט מידי מקום לאופציה שמשלבת ציונות עם אמונה דתית. כל עוד הרב קוק הבן נותר על כנו, אפילו באופן פורמאלי, ימשיך כל ויתור על האדמה להיראות במקרה הטוב כפשרה, ויימשך גם הזלזול במפעל התחייה חילונית כעגלה ריקה”.⁶⁶

מהלך הניתוק מהאדמה התרחש בעידודם של בני בית יוסף, מהלך החיבור יעשה רק בעזרת התנערוותם של בני בית דוד. אל להם להבין את המהלך כניפוץ של חלום או אפילו סידוקו. על הנהגתם לשמוט לאלתר את הקרקע עליה צומח רעיון הפירוד בין שני צבורים אלו- את ה'אנטי ממלכתיות'. עליהם להצמיח חיבור ולכונן אהבת ישראל כולו עליה נצטוו במרוצת הדורות על ידי החכמים.

עליהם להבין את המהלך בבחינת ”שבטך ומשענתך המה ינחמוני”. כשם שאותו שה במזמור מתנחם במשעתו של רועהו ומבין מהלך אלים וקשה כמהלך של החזרתו לתלם, לדרך הנכון, כך על הציבור הדתי-לאומי להבין את הניתוק מהאדמה כקריאה לחיבור לעם ישראל.⁶⁷ הניתוק מעם ישראל והעדר כינון תורת משה ומורשה של יעקב ימית אסון על ישראל בדמות פספוס נוסף של מומנטום הגאולה. על הנהגת תלמידי הראי”ה להחיות את תורת הראי”ה ולחזור לתפקיד הראשוני רבם ייעד להם. **העם הבוכה שראה צרור בבית הכנסת, והעם המאשים את אחיו בבגידה ברחל אימנו יכול להיות העם המחנך, האהוב והמקרב. בידו היא ההחלטה.**

הרעיון העומד בבסיס הרעיון המשיחי מושתת על הצמחת הטוב מהרע. מציאת התקומה לאחר החורבן. במובן זה, קיומו של המשיח הוא ניצוץ אופטימי בתוך המציאות- מתוך החורבן וההרס ניבטת דמות משיח רענן המסמל את התחייה. מעניינת היא התפיסה שהמשיח לאחר שמגיע נושא בתפקיד מנהיגותי בין אם דתי ובין אם פוליטי. הדעת מניחה כי בימות המשיח תשרור ההרמוניה ומכאן תפקידה של הנהגה כמכוננת הסדר לא מובן מאליו, ועם זאת היא איננה

⁶⁶ טאוב, 2007, עמוד 154-155.

⁶⁷ תהילים, מזמור כ”ד.

בטלה. כינון החיים בימות המשיח הם פרי עמל שלא מאופיין בחד פעמיות אלא בהמשכיות. המשיח היהודי לא מכוון להיפוך המציאות- המשיח נותר ארצי, ולא אלוהי. אופיים הזה של ימות המשיח מותיר רושם כי בכל דור יכול האדם לחשוב כי דורו דור משיח. המשיח לא עתיד להופיע כמעשי קסם, הופעתו של בן יוסף מתוארת כהופעה של אדם רגיל. העדר פלאיות בבואו מותיר גם הוא תחושה כי דורו של משיח יכול להיות דורנו שלנו.

נקודת החולשה הטמונה בקיומו החמקמק של משיח היא אימוץ גורף של קיומו בתקופה, וכתוצאה מכך אימוץ דפוסי פעולה העומדים בניגוד חריף לרעיונות המיוחסים למשיח. בדורנו ההתייחסות של הפלגים האמונים על הגישה המשיחית לאתוס המשיחי הפך את הקערה על פיה ויצר מציאות בה קשה לדעת איזה פלג בעם מייצג מהימנה את הנחות היסוד של המקרא, ואיזה פלג דוחק אותו.

נקודה מעניינת היא שהרב אשכנזי מבין את החלוקה למשיח בית יוסף ומשיח בית דוד מעט אחרת ממה שתואר עד עתה. אם ברור היה שמשיח בית יוסף הוא הפלג חילוני, ובית דוד הוא הדתי, **הרב אשכנזי טוען כי חלוקה כזו לפיה החילונים בונים את גוף האומה והדתיים מתקינים בה נפש יכולה להיחשב כטעות.**⁶⁸ כאמור, בשל העובדה שיהודה, בעל פוטנציאל בית דוד צריך היה להצמיח בתוכו בעלי פוטנציאל בית יוסף, לא בטוחה היא הטענה כי הדתי מגלם את בית דוד וחילוני את בית יוסף, ייתכן כי בתוך שני המחנות הללו קיימים פוטנציאלים אלו והמוטיבציה המפעילה את הפוטנציאל היא שמשתנה. הוא ממשיך וטוען כי ייתכן ששני המחנות הללו יגלו ביום מן הימים כי מלחמתם הייתה לשווא, אך העניין המצער הוא האובדן של משיח בן יוסף.⁶⁹ הרב אשכנזי מתייחס לספק התנשאות המאפיינת את הגישה הדתית הרואה את החילונים כילדים טובים שיום אחד יבינו טעותם ויחזרו בתשובה.

”כאשר יש אהבה אישית בין דתיים לחילונים, אזי שני הצדדים מבינים זה את זה ומסוגלים לעבוד ביחד אבל כאשר צד אחד טוען ”ישראל הוא דת ובית כנסת” והשני טוען ”ישראל הוא אומה, מדינה” לא תתיכן הבנה בניהם”

השחרור הסקטוריאלי שהרב אשכנזי מציע יכול להיות נקודת המפנה והתיקון של החברה. אם הרליגיוזיות שבשמה נעשים מהלכים תהפוך לנחלת הכלל, ולא לנחלתו של סקטור אחד, מימד האמת הנצחית בה מתהדרים תהא גם היא נחלת שני הסקטורים, וממקום זה תצמח אהבת ישראל אמיתית, הקשבה, הכלה הדדית והחלה של כינון מחודש של עם ישראל בארצו.

⁶⁸ פיבקו וחברים, 2006, עמוד 45.

⁶⁹ שם, עמוד 94.

מהלכו של הראי"ה לפיו שיתוף חילונים במהלך ההיסטורי של הגאולה היה מבלי ידעתם והבנתם את התפקיד שיוחס להם, והפך בדור שאחריו לסלע המחלוקת כפי שתואר, יכול להפוך למבוטל, משום שהגרעין לישראליות המתחדשת יהיה סביב אחווה והדדיות, שיח עם ולא שיח על.

דבר אחר הוא רעיון נוסף שמפתח הרב אשכנזי⁷⁰, לדידו המילה נער בה משתמש הראי"ה מזכירה את בנימין, האח הצעיר שבהגיעו למצרים הוא איש מבוגר אך עדיין נקרא נער. בנימין מהווה לשון המאזניים בין יוסף לדוד, ובבחירותיו מכתוב מציאות, וכמו מראה ידו של מי על העליונה. שורשה של המילה נער אצל הראי"ה עו"ר, ובהטיה- להתעורר. אשכנזי מבין מילה זו גם כך אך גם כנערות. מכאן בכוחו של הנער לעורר את האומה. הוא הבין את ה'בנימין' של זממנו בהופעתן של תנועות הנוער. טענתו היא שתנועות הנוער מהווה מעיין נביעה של כוחות ההתמודדות של קהילות יהודיות עם מציאות חייהן מאז מלחמת העולם השנייה. צביונו של הנוער בימינו קשור, לטעמו בארץ ישראל. מתוך דבריו, תנועות הנוער, ה'בנימין' של ימינו, בחרו בשיבה לארץ, ועל כן בחרו בהתעוררות הגאולה.

רעיון הנער הגואל מופיע רבות בנבואותיו של ישעיהו בחינת "וְנַעַר קָטָן נִהְגָּ כָּס". מעניינת היא הגישה לפיה הגאולה תבוא על עם ישראל מצד נערי בוסרי. השאלה החינוכית העולה היא האם התנערות היא פרי חינוך או שמא החינוך עושה כוחו בסירוס 'הנערות'. כפי שניתן לראות בכוחו של החינוך- על אף היותו להוט, אמיתי, ומכונן- להוליד פירות באושים שייתכן שימיתו חורבן. בהיקשר זה מעניין לעיין בהמנון 'בני עקיבא', תנועת הנוער של הציבור הדתי ציוני:

יד אחים / המנון בני-עקיבא

מילים: הרב משה צבי נריה; לחן: מ. פרלמן

יד אחים לכם שלוחה, הנוער החביב

על דגלנו כולכם, חנו מסביב

יזהיר לכם כוכב תורה

דרככם סוגה בעבודה

בלב אמיץ ובעזרת ה', עלה נעלה!

קדימה בני-עקיבא, הידד במעלה!

מולדת זו, היא ארץ אבות, ארצנו הקדושה

מידי אביר-יעקב לנו מורשה

ראשינו בעמקי תורתה

כפינו ברגבי אדמתה

בלב אמיץ ובעזרת ה', עלה נעלה!

⁷⁰ פיבקו וחברים, עורכים, 2006, עמודים 50-52.

קדימה בני-עקיבא, הידד במעלה!

הרב נריה השכיל לחבר המנון על פי רוח הציבור עליו אמון. ראשם של הנערים בתורה, וכפיהם ברגבי האדמה. מה קורה בין לבין? מהי עבודת הלב? קדושת הארץ בולטת מאוד עד צורם דבר היעדרה של חשיבות אהבת ישראל, ואיחוד העם. לטעמי אנו, כעם נעלה בעזרת ה' ובלב אמיץ שפנוי לסלוח, וכמהה לאהוב.

אחתום את דברי בגילוי נאות ובו אומר כי אני בת גאה לציבור הציוני-דתי. אלוהי עמי וארצי היו לאהבותיי הראשונות. דברי אלו נובעים מתוך הערכה רבה וחלילה לא מתוך רצון להלעיו.

ביבליוגרפיה

אופנהיימר-שץ, 1978-

אופנהיימר-שץ רבקה, "אוטופיה ומשיחיות בתורת הרק קוק", בתוך כיוונים, 1, בק יורם, עורך, 1978, הסתדרות ציונית עולמית, ירושלים, עמודים 15-28.

אשכנזי, 2006-

אשכנזי, יהודא ליאון (מניטו), "מספד למשיח"- שיעורים מאת הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו), פבקו, ישראל וחברים עורכים, חווה, 2006.

גורני, 2003-

גורני יוסף, "גוש אמונים בין משיח בן יוסף למשיח בן דוד", בתוך: מאה שנות ציונות דתית", 3, אבי שגיא ודב שורץ עורכים, בר אילן, 2003, עמודים 107-128.

דן, 1999-

דן יוסף, 'המשיחיות היהודית המודרנית, האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון, 1999.

הראי"ה, 2003-

הראי"ה, "שמונה קבצים", ירושלים, 2003.

טאוב, 2007-

טאוב, גדי, "המתנחלים- והמאבק על משמעותה של הציונות", ספרי חמד- ידיעות אחרונות, 2007.

כהן, 1998-

כהן אשר, "הטלית והגדל"- הציונות הדתית וחזון מדינת התורה בימי ראשית המדינה, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1998.

ליוור, 1968-

ליוור, יעקב, 'משיח', בתוך: 'האנציקלופדיה המקראית', מזר בנימין וחברים, עורכים, מוסד ביאליק, ירושלים, 1968, כרך ה' טורים: 507-526.

נהוראי, 1988-

נהוראי מיכאל צבי, "למהותה של ציונות דתית: עיון במשנותיהם של הרב ריינס והרב קוק", בתוך: בשבילי התחייה, ג, עורך: אליאב מרדכי, בר אילן, 1988, עמודים 25-38.

ריסטו, 1980-

סנטלה, ריסטו, "המשיח בתנ"ך לאור סיפורי חז"ל, ינץ, ירושלים, 1980.

קרסל, 1945-

קרסל גצל, 'רבי יהודה אלקלעי, רבי צבי הירש קאלישר- מבחר כתביהם', תל אביב, 1945, עמוד 103.

רביצקי, 1993-

רביצקי, אביעזר, "הקץ המגולה ומדינת היהודים", עם עובד, 1993.

קלואזנר, 1927-

קלואזנר יוסף, "הרעיון המשיחי בישראל מראשיתו ועד חתימת המשנה", הוצאה שנייה, דפוס הפועלים ירושלים, 1927

רובינשטיין, 1982-

רובינשטיין, דני, "מי לה' אלי? גוש אמונים", הקיבוץ המאוחד, 1982.

רוזנק, 2008-

רוזנק, אבינועם, "המאמר"...

ריינס, 1898-

ריינס, יצחק יעקב, "שערי אורה ושמחה", וילנא, 1898.

שגיא, 2003-

שגיא אבי, "ממדינת התורה לארץ ישראל- משברו של חלום לחלום אחר", תוך מאה שנות ציונות דתית", 3, אבי שגיא ודב שוורץ עורכים, בר אילן, 2003, עמודים 457-473.

שוורץ, 1999-

שוורץ דב, "הציונות הדתית בין היגיון למשיחיות", עם עובד, 1999.

שוורץ, 2000-

שוורץ דב, "צידוק תאולוגי למשנה לאומית משיחית" בתוך: 'הציונות', גורני יוסף ורצבי שלום, עורכים, לת אביב, 2000, עמודים 61-84

תודר, 1970-

תודר שמעון, 'משיח בן דוד ומשיח בן יוסף' בתוך: מחנים, קכ"ד, הכהן מנחם, עורך, עמודים ק'-קיי"ב, 1970.

מדרש יונתי/ מאיר אריאל

בעיני מי זה מוצא חן?
אדמה אתה לוקח -
גאולה לא נותן.
או אולי אצבעותיך
הדוקות מאוד מאוד מאוד
מאוד מאוד -
מאומנות להרפות?
מיומנות לשחרר?
מתורגלות לשמוט?

הוא מאמא מאמא אדמה
 הוא מאמא אדמה.
 הוא מאמא מאמא אדמה,
 - אדמה אדמתי!
 - עד מותי!
 עד מה אדמ-תי.
 אל תעוררו ואל תעירו
 שנאה שלא תחפץ.
 רק תצא אותה כבר לא
 יחזירו
 לא רב לא שר לא שץ.
 מישהו עוד יתעורר עלינו
 כמקיץ מחלומו:
 נימחה אנחנו ושללינו
 נשקע בתהומו.

לו רק הראיני את מראיך,
 השמיעני קולך.
 אמת וצדק בשעריך,
 - זה נאוה מראך!
 - זה ערב קולך!
 - חן בעיני דודך!

שאלו בפילפולי שריה
 לא שיעור ולא קומה
 רק גפרור חסר בין חצריה
 וכל חצר הומה.
 וכבר היינו בתנור,
 עכשיו על המחבת.
 מתפמפמים כבוד שכור,
 - מתפצפצים מעט,
 - נשרפים כמעט,
 - נצרפים לאט.

מה לך כל כך נמרץ שלוח
להתגרד על הסכין?
די כבר תן גם לסכין לנוח -
כן, רד מהסכין.

ושמיטה כהלכה אתה כבר
יודע לעשות
שאתה רץ לקחת עוד ועוד
אדמות?
בספק מרמה, בחשד גזל,
בחסות חשיכה
בחסינות מושל?
הזו גאולה?
הזה כבודה?
כגנב במחתרת יהודה?
ולמי תמכור את "שדך" בשנת
שמיטה
או אולי תתאסלם או תנצר
לשנה?
ולפני מי תיתמם שביעית
אחר שביעית
בעוד האדמה אשר תחתיך
כשפחה נשבית

שאלו על לב ירושלים
 שאלוה לשלומה -
 אבנים בלב ירושלים
 כיכר השוק הומה.

בשקרים ועוול מתעטפת
 לרגל מלאכת החומה
 אך מבעד לצעיף נשקפת
 עירנו עירומה.
שלא רודפת צדק צדק
לא רוצה שלום
כי אין שלום בלי צדק
 - רק למה באנו הלום?
 - החלמנו חלום?
 - הניקץ היום?

יונתי שוב בחגווי הסלע
 מרטט הנץ מעל -
 ובסתר מדרגה לבלע
 נפער פי הנפתל

זה - ארצות הים מאחורינו
 אנחנו תשוקתם.
 זה - הארצות שמסביבנו
 אנחנו זימרתם.

זו - אותה השיירה בדרך
 הפונה לים.
 דולק בעקבותיה מלך
 מרוח בדם,
 מידבר, חייתו - גם,
 עלינו הם כולם.

איך ירושלים מתיפיפת
 ורוקדת ברבים -
 משתתפת בטח משתפשת
 עוטיה על עדרים.